

MORÁLNA ISTOTA V LEIBNIZOVEJ PRÍRODNEJ FILOZOFII

ANNE-LISE REY, Université de Lille/UMR STL, Lille, FR

REY, A.-L.: Moral Certainty in Leibniz's Natural Philosophy
FILOZOFIA 73, 2018, No 7, pp. 520 – 528

Where does the uncertainty of our knowledge of natural world come from? Does our knowledge turn more reliable after our acceptance of the need of the mathematization of nature and formalization of the experiment results? Is there between the above mentioned poles (i.e. uncertainty vs. unquestionable knowledge built after the model of the mathematization of the experiment results) any other epistemic space which made the guaranteed certainty in physics possible? Should this certainty be conceived – on the background of the absolute or metaphysical certainty – as insufficient, or as an application of the mathematical model? Leibniz stands for the idea that the high probability of moral certainty could reach the truth of the latter. The aim of the paper is to analyze this very probability logic with attention paid to making use of it in natural philosophy.

Keywords: Leibniz – Certainty – Moral certainty – Truth – Probability – Probability logic

Úvod. Istota *viac než morálna* je výraz, ktorý sformuloval Descartes, kladúc si otázku istoty vo fyzike: je garantovaná pod podmienkou, že bude vyplývať z matematického dôkazu a bude založená na Božej zvrchovanosti. Keďže Boh je nanajvýš dobrotivý zdroj všetkej pravdy, správne používanie schopnosti rozlišovať pravdivé od nepravdivého, ktorú nám dal, zreteľne dokazuje pravdivosť tvrdenia. Práve to rozvíjajú paragrafy 204 až 206 *Princípov filozofie*¹ (Descartes 1986, 325 – 326). V § 205 definuje Descartes morálnu istotu ako „dostatočne istú na nápravu našich mravov, alebo rovnako veľkú ako istotu vecí týkajúcich sa vedenia nášho života, o ktorých nemáme vo zvyku vôbec pochybovať, hoci vieme, že sa môže stať, že, povedané všeobecne, sú nesprávne“ (Descartes 1904, 323).² Ako však v tomto prípade dať do súvislosti túto nezaručenú istotu s druhým z *Pravidiel na vedenie rozumu*: „Treba sa zaoberať len tými predmetmi, ktoré náš rozum stačí iste a nepochybne poznať. Každá veda je istým a evidentným poznaním?“ (Descartes 1970, 60) Ak je otázka realizmu Descartovej geometrickej fyziky riešená geometrizáciou

¹ William Shea túto pasáž komentuje takto: „Pre moderného čitateľa sa Descartes zľahka dotýka možnosti celkovej kontingencie vedenia a in extrémis sa mu vyhýba jedine úskokom k Bohu. Descartes sám videl veci v úplne inej optike a mohol sa potešiť z toho, že celú vedu spojil s jej najvyšším základom. Meditácie určili existenciu Boha a nemožnosť, aby nás klamal. Stavba geometrickej fyziky nemôže mať lepšiu oporu“ (Shea 1995, 395).

² Citovaný text sa nenachádza v slovenskom preklade *Princípov filozofie* (Descartes 1986).

látky, ktorá podlieha princípu zotrvačnosti a zachovania množstva pohybu ako Bohom daných zákonov pre látku, ako stanoviť istotu fyziky? Descartes postupuje tak, že rozlišuje medzi morálnou istotou a istotou metafyzickou. Odkiaľ pochádza neistota nášho poznania prirodzeného sveta? Je spoľahlivejšia, keď prijme požiadavku matematizácie prírody a formálne vyjadrenie výsledkov pokusov, ktoré na nej môžeme vykonávať? Jestvuje medzi týmito dvoma pólmi (neistota *verzus* isté poznanie založené na modeli matematizácie experimentálnych výsledkov) iný epistemický priestor, ktorý umožňuje garantovať istotu vo fyzike? Môže sa takáto istota vnímať ako chýbajúca s ohľadom na absolútnu alebo metafyzickú istotu, alebo ako uplatnenie matematického modelu?

Motív morálnej istoty – počnúc Descartom a ešte aj ďaleko pred ním – vymedzuje špecifický epistemický priestor: užitočnú istotu, ktorá sa môže ukázať ako mylná.

Leibnizov prínos ku konceptualizácii tohto motívu v textoch z prírodnej filozofie je v tom, že v záujme spoznania kontingentných pravd vychádza zo skúsenosti, pričom berie do úvahy – tak ako to píše vo svojom *Úvode k tajnej encyklopédii* – „princíp morálnej istoty“. Podľa neho všetko, čo sa potvrdzuje mnohými náznakmi, ktoré sa môžu len v pravde zhodnúť, je morálne isté alebo neporovnateľne pravdepodobnejšie ako opak“ (Leibniz 1956, 43). Leibniz tak obhajuje ideu, že morálna istota je pravdepodobná na takom vysokom stupni, že môže byť len pravdivá. A teraz by som chcela začať práve analýzou tejto logiky pravdepodobného s dôrazom na jej použitie v prírodnej filozofii.

Logika pravdepodobného. *Logiku pravdepodobného*, ktorá sa týka kontingentných vecí, Leibniz často spomína nielen preto, aby hovoril o medicíne, ale najmä aby dal do súvislosti logiku s medicínou, pričom spomína „návrh na vypracovanie odhadov stupňov pravdepodobnosti“ (Leibniz 2009, 145). Preto v liste Placciovi z 20. januára 1687 Leibniz píše: „Je veľmi príjemné vidieť práce, ktoré pojednávajú o Logike a umení Analytiky nielen pre ne samotné, ale v úžitku pre verejné dobrodenie tak, ako to robia právní poradcovia, keď skúmajú dôkazy, domnienky, výklady a náznaky, či lekári, keď skúmajú indikácie a kontraindikácie. Ja sám som kedysi zamýšľal zostaviť čosi na odhad stupňov pravdepodobnosti, ktorá je veľmi užitočnou časťou logiky, a to, že bola zanedbávaná, ma prekvapilo“ (Leibniz 2009, 145).³

Do experimentálneho poľa možno zaradiť medicínske zariadenia, ktorých cieľom je porozumieť ľudskému telu, fyzikálne pokusy vykonávané so zámerom odhaliť podstatu pohybu vo fyzickom telese či chemické pokusy, ktoré sa usilujú o identifikáciu povahy telesa. Na dôkaz možnosti tejto explikatívnej jednoty či dokonca identity v oblastiach medicíny, fyziky a chémie som sa rozhodla pre definíciu pokusov na základe krátkeho textu z rokov 1680/1681 s názvom *Pravdy fyziky*⁴, v ktorom Leibniz používa klasické odlíšenie medzi pozorovaniami a experimentmi.⁵ Experimenty sú definované ako „indukcie, v ktorých nekonáme ako čistí pozorovatelia, ale v ktorých sa dotýkame telies a modi-

³ Pre francúzsky preklad pôvodne latinského textu pozri Pelletier (2013, 281).

⁴ *Veritates Physicae*.

⁵ Pozri Leibniz (1999, 1983 – 1985).

fikujeme ich“ (Leibniz 1999, 1984).⁶ Dodáva, že „takými sú pokusy chemikov“ („talía sunt experimenta chymicorum“) (Leibniz 1999, 1984). Čo sa týka pozorovaní, ide o indukcie, pričom s ohľadom na ne konáme len ako pozorovatelia.⁷ Obe (pozorovania aj experimenty) sa považujú za indukcie definované ako univerzálne zmyslové pravdy. Keďže v prírodnej filozofii možno identifikovať špecifický koncept experimentu, v akom zmysle sú tieto experimenty pravdami s určitým stupňom všeobecnosti? A – korelatívne – v akých prípadoch sú niektoré indukcie istejšie ako tie druhé? Leibniz ilustruje variabilitu, ktorá sa týka istoty v indukciách pomocou dvoch príkladov. V skutočnosti poukazuje na rozdiel medzi faktom, o ktorom je ťažké pochybovať (že slnko zajtra vyjde), a neistotou týkajúcou sa očistného účinku rebarbory, ktorý závisí od každého pacienta a mení sa v závislosti od individuality každého.

Koniec textu *Pravdy fyziky* však pripomína, že domnienky⁸ sú užitočné vďaka svojej heuristickej funkcii. Umožňujú totiž v prírode odhaliť niečo nové, čo sa neskôr musí dokázať s väčšou istotou. To, čo však Leibniz uvádza na konci textu, sa mi vidí dôležité: tvrdí, že súdy domnienok k vede vskutku prináležia,⁹ pretože v domnienkach pôsobí demonštratívna sila.

Pokusy sú konjekturálne, preto nemajú rovnaký stupeň istoty ako apriórne dôvody. Pravdaže, pre každodenný život sú užitočné, ako o tom Leibniz píše o trochu neskôr, v roku 1686: „Nemám žiadnu pochybnosť voči skutočnosti, že tieto pokusy či poznatky, ktoré už považujeme za isté (a ktoré by sme s pomocou verejného úradu mohli ľahko zlepšiť), by mohli mať úžitok pre kultiváciu ľudského ducha, zmenu obyčají, či spraviť život šťastnejším a skončiť s mnohými chorobami, ktoré napádajú naše telo. Bolo by to možné, keby sa založila provizórna fyzika či medicína (nehovoriac nič o ostatných umeniach)“ (Leibniz 1903, 336 – 337). Uznaný by bol jedine praktický úžitok tejto provizórnej koncepcie vied. Navyše, tak ako na to poukázal François Duchesneau citátom jedného z textov mladého Leibniza v práci *Leibniz, živok a organizmus*,¹⁰ takáto sústava pozorovaní sa pri absencii kauzálnej dedukcie javí ako nevyhnutná: „Zatiaľ sme si ešte nevšimli princípy zavedené v medicíne – vnútorná stavba tohto orloja podrobovaného takým rozladeniam, rovnako ako neporiadku a chorobám, je nám z väčšej časti známa skôr skrze účinok ako skrze kauzálnu definíciu“ (Leibniz, 1983, 551).¹¹ Pozorovanie účinkov je

⁶ „Experimenta sunt inductiones, ubi non nudos spectatores agimus, sed corpora tractamus vel immutamus“.

⁷ Pozri Leibniz (1999, 1984): „Observationes sunt inductiones ad quas tantum opus est ut spectatores agamus, tales sunt observationes coelestes, ut post diem semper sequi noctem; solis viam esse obliquam ad aequatorem, et alia id genus.“

⁸ *Conjectures* (pozn. prekl.).

⁹ Pozri Leibniz (1999, 1985): „Et hic quidem modus procedendi per conjecturas utramque in physicis et civilibus paginam facit, imo et in arithmetica et in geometria aliquando utilis est ad inveniendum etsi postea deprehenso successu certior probandi modus sit quaerendus. Est tamen ut dixi certa quaedam conjectandi seu conjecturae vim demonstrandi scientia, unde conjecturales quoque propositiones as scientias pertinent.“

¹⁰ *Leibniz, le vivant et l'organisme*.

¹¹ Pozri Leibniz (1983, 551): „Es mangeld uns noch die *principia* in der Medicin zu sehen, die in-

preto provizórnym prostriedkom vnútornej stavby tela identifikovaného s orlojom, s očakávaním možnosti kauzálneho poznania. Ďaleko od zotrvania v medicínskej oblasti rozširuje Leibniz túto úvahu na fyziku (aby vysvetlil silu pružiny) a chémiu (aby vysvetlil vznik kovov).

Zaujímavé je však to, na čo poukazuje *Praefatio ad Libellum Elementorum Physicae* (1678/1679),¹² v ktorom Leibniz poznamenáva, že existujú dva spôsoby rozvažovania na základe skúsenostných poznatkov. Jeden, ktorý, samozrejme, trvá na onej užitočnosti pokusov, no druhý, a to je bezpochyby prekvapivejšie, ktorý umožňuje určiť príčinu javov. Jedným z týchto prostriedkov hľadania príčin je *a priori* a *istý*, druhý je *a posteriori* a *konjekturálny*. Tvrdením, že apriórny spôsob hľadania príčin nie je ľahko dostupný, je Leibniz nútený rozvinúť metódu usudzovania, ktorá pre odhalenie príčin predpokladá experimentálne východisko.¹³ Takto sa predpokladá, že fenomény možno určiť prostredníctvom ich atribútov.¹⁴

Text zároveň naznačuje:

1. Že existuje skutočné experimentálne pole, v ktorom rozklad javov na ich prvé konštitučné prvky umožňuje identifikáciu príčin. V prípade medicíny tak vzniká možnosť rekonfigurácie rozdelenia medzi praktickou medicínou, ktorá sa zaoberá symptómami, a racionálnou medicínou, ktorá identifikuje príčiny a dokazuje, že ak vychádzame zo skúsenosti a vedíme pritom prísnu analýzu, je možné identifikovať príčiny chorôb.

2. Že keď je to nemožné, ako v prípade lekárskej diagnostiky, voľba pravej príčiny spomedzi viacerých možných príčin sa končí zavedením procesu selekcie a eliminácie možných príčin.

Proces, ktorý vedie od experimentálnych poznatkov k príčinám, sa vpisuje do istého projektu charakteristiky. Takýto proces použitý v medicíne, zahrnutý do projektu „medicínskej charakteristiky“, by medicíne umožnil získať referenčný bod pre vyhodnotenie spoľahlivosti a stupňa istoty poznania nadobudnutého takýmito experimentálnymi poznatkami.¹⁵ Práve to naznačuje *Metóda fyziky*¹⁶, text, ktorý z charakteristiky číni prostriedok „racionálnej formalizácie poznatkov empirického typu“ (Duchesneau 1993, 92).¹⁷

nerliche Constitution dieses so verwirreten Uhrwerks, und also dessen Verstellungen und morbi, sind uns grossen theils mehr *effectu*, als *definition causali* bekannt“ (Pozri Duchesneau 2010, 49).

¹² Porov. predslov a preklad Michela Fichanta in Fichant (1993, 3 – 26).

¹³ Pozri *Praefatio ad Libellum Elementorum Physicae* (Leibniz 1999, 1999).

¹⁴ Pozri Leibniz (1999, 2001): „Methodus ratiocinandi ab experimentis resolvit phaenomenon in sua attributa, et cujusque attributi atque effectus quaerit singulatim“.

¹⁵ Pozri Leibniz (1903, 94 – 95): „Ars characteristica ostendet non tantum quomodo experimentis sit utendum, sed et quanam experimenta sint sumenda et ad determinandam rei subjectae naturam sufficientia: <prorsus> quemadmodum in vulgaribus illis artificiis per quae divinari solet numerus quem aliquis sibi tacite proposuit, facile ab algebrae perito dijudicare potest an ea quae sibi ab alio dicta sunt de occulto illo numero, sint ad eum eruendum sufficientia“.

¹⁶ *Methodus physica*.

¹⁷ Porov. Duchesneau (1993, 92), kde sa cituje pasáž z *Methodus physica*: „Márne budeme dúfať v skutočné umenie usudzovania v oblastiach takých náročných a v istom zmysle nejasných, ako sú oblasti fyziky, a to tak dlho, pokiaľ nebudeme mať umenie charakteristiky alebo racionálneho jazyka, ktorý by

Istota a konjekturálna metóda. V *Praefatio* je metodologické zdôvodnenie prístupu internej štruktúry cez skúsenostné poznatky vyjadrené týmito slovami: zaiste, tou najdokonalejšou metódou na odhalenie vnútornej konštitúcie tiel je metóda *a priori*, teda taká, ktorá postupuje od kontemplácie Boha, pôvodcu všetkých vecí. Ibaže táto metóda je veľmi náročná, nie celkom prístupná a dosahuje sa len veľmi ťažko.

V tomto texte Leibniz naznačuje iný pohľad na vzťah medzi istotou a konjekturálnou metódou. Najprv poukazuje na to, že niektoré hypotézy môžu vyhovovať mnohým skúsenostným poznatkom s ľahkosťou a možno ich považovať za isté. Ďalej rozlišuje medzi konjekturálnou metódou *a priori*, ktorá vychádza z hypotéz, a konjekturálnou metódou *a posteriori*, ktorá vychádza zo skúseností. „Konjekturálna metóda *a priori* vychádzajúca z hypotéz niekedy predpokladá isté príčiny bez dôkazu a ukazuje, že veci, ktoré nastávajú, z týchto hypotéz vyplývajú“ (Leibniz 1999, 1999).¹⁸ Zdá sa mi, že keď to Leibniz napísal, vytvoril tak vo vzťahu medzi konjektúrami a skúsenostnými poznatkami nové delenie: konjekturálny prístup sa neobmedzuje na skúsenostné poznatky, ako by sme ich za také mohli pokladať, keby sme chceli interpretovať Leibnizovo myslenie v hraniciach dogmatického racionalizmu, a rovnako sa neobmedzuje na hypotézy v takom zmysle, aký mu dáva sám Newton v *Account* z roku 1715. Naopak, nachádzame tu koncepciu metódy chápanej ako epistemickú modalitu, ktorá ukrýva určitú formu istoty. Zaiste, ak sa opierame o indukciu založenú na skúsenosti osobitných prípadov, všeobecné sudy nebude možné nikdy stanoviť, pretože si nikdy nemôžeme byť istí, že sme brali do úvahy všetky prípady, a teda si zároveň nemôžeme nikdy byť istí, že neexistujú prípady, ktoré by protirečili tým, čo iní tvrdili.¹⁹ Citujem z *Predhovoru k Nizoliovu*²⁰: „... nemožno dúfať, že indukciou ako takou dosiahneme dokonalú istotu“ (Leibniz, 1978b, 161). Na druhej strane táto metóda predsa len môže dosiahnuť to, čo budeme označovať ako morálnu istotu či praktickú istotu, ktorá na to, aby nás viedla v bežnom konaní, nám bude stačiť. Úlohou je teda pýtať sa, či je táto metóda iba praktickým sprievodcom, alebo má aj nejaký episte-

obdivuhodne v skratke poňal operácie ducha a ktorý by vo fyzike splnil to, čo spĺňa v matematike algebra“ (Leibniz 1903, 94).

¹⁸ Pozri Leibniz (1999, 1999): „Methodus conjecturalis a priori procedit per Hypotheses, assumendo quasdam causas licet sine ulla probatione, atque ostendendo quod ex illis positis ea quae nunc contingunt, sint eventura. Talis hypothesis est instar clavis cryptographicae, et eo magis est probabilis, quo est simplicior et quo plura per ipsam possunt explicari. Quemadmodum tamen possibile est epistolam aliquam ita scribi de industria, ut per plures diversas claves possit explicari, quarum una tantum sit vera, ita idem effectus plures habere potest causas.“

¹⁹ Pozri Leibniz (1978b, 161 – 162) *Préface à Nizolius*. Po tom, ako voči Skeptikom pripomenul, že zbierka singulárnych vecí nestačí na to, aby sme konštituovali vedu, Leibniz píše: „Hinc jam patet, inductionem per se nihil producere, ne certitudine quidem moralem, sine adminiculo propositionum non ab inductione, sed ratione universali pendentium; nam si essent et adminicula ab inductione, indigerent novis adminiculis nec haberetur certitudo moralis in infinitum. Sed certitudo perfecta ab inductione sperari plane non potest, additis quibuscunque adminiculis, et propositionem hanc : totum majus esse sua parte, sola inductione nunquam perfecte sciemus.“

²⁰ *Préface à Nizolius*.

mický dosah. Nejde tu o to, aby sme brali do úvahy, či takáto istota poznania postačuje sama osebe, pretože indukcia – aj vrátane vytvorenia určitej formy morálnej istoty – potrebuje princípy, ktoré sa opierajú o univerzálny rozum, preto je úlohou riadne odlíšiť dokonalú istotu od istoty morálnej či praktickej.²¹

Morálna istota alebo analogon racionálneho deduktívneho systému. V *Nových esejach*²² Leibniz tvrdí: „... fyzici prostredníctvom niektorých *experimentálnych princípov* zdôvodňujú množstvo javov a dokonca ich v praxi môžu predvídať“ (Leibniz 1990, 453 – 454). Takto ukazuje, že ak sa heuristická sila experimentálnych poznatkov opiera o vnútornú koherenciu, môže vyprodukovať iba morálnu istotu.²³ Takáto morálna istota sa však môže priblížiť k istému vedeniu, ak sa dá koherencia nahromadených faktov interpretovať ako *analogon racionálneho deduktívneho systému*. Ide o úlohu vymedziť obrysy takéhoto epistemického použitia experimentálnych poznatkov. Ako tu však možno rozumieť zmyslu analógie? Ako *nástroju*²⁴, ktorý prostredníctvom identifikácie jednoty medzi postupom *a priori* a postupom *a posteriori* (konvergencia skúseností a vnútorná koherencia dôvodov) umožní rozvinúť paletu, v ktorej prejdeme rozličnými stupňami logiky pravdepodobného. To nám umožní pochopiť, ako je možné prejsť z uznania epistemickej hodnoty experimentálnych poznatkov k presvedčeniu, že existuje možnosť vybudovať vedu o tých najneistejších predmetoch, ktorá umožňuje poznať „demonštratívny spôsobom stupne zdanlivosti a neistoty“ (Leibniz 1999, 688 – 689). V texte s názvom *Nové obzory*²⁵ Leibniz vysvetľuje nevyhnutnosť skúmať stupne pravdepodobnosti:

„Jedným slovom, vážim si každý jeden objav v ktorejkoľvek oblasti a vidím, že bežne je chybou, keď sa ignorujú vzťahy a dôsledky medzi vecami, keď sa opovrhuje prácami alebo starosťou druhých, čo je najistejším znakom malosti ducha. Uvážliví ľudia zvyčajne nie sú schopní vychutnať si množstvo širokých a málo istých náhľadov, ktoré treba použiť v toku konania a v praktických vedách, akými sú politika a medicína, pritom sa však hlboko mýlia. O takomto užívaní ako o hre, kde sa treba rozhodnúť a prikloniť na

²¹ Pozri Leibniz (1978b, 161).

²² *Nouveaux essais sur l'entendement humain*.

²³ „Hypotézy majú summa summarum svoj základ v skúsenosti podľa ich schopnosti heuristického odhalenia s ohľadom na spojenia fenoménov; sú založené na rozume prostredníctvom vnútornej koherencie siete konceptov a teoretických princípov, ktoré zavádzajú v súlade s architektonickými požiadavkami skutočnej sústavy prírody. Z oboch hľadísk by nemohlo ísť o predbežný a neurčito zdokonaliteľný postup, ktorý môže dať vznik len morálnej istote“ Duchesneau (1993, 208 – 209). O niečo neskôr však dodáva: „Leibniz sám obhajuje tézu nepretržitej novej progresie smerujúcej k istému vedeniu prostredníctvom dôkazov a posteriori, ktoré by konvergovali. Bez toho, aby sme museli opustiť oblasť faktov odvodených z faktov, by sme tak mohli zostrojiť systém právd, ktorý by svojou vnútornou koherenciou a rozsahom poskytol analogon racionálneho deduktívneho systému“ Duchesneau (1993, 222). Na obranu tejto tézy F. Duchesneau cituje *Nouveaux Essais*: „A základ pravdy o kontingentných a singulárnych veciach tkvie v úspechu, podľa ktorého sú zmyslové javy prepojené práve tak, ako si to vyžadujú pravdy inteligibilné“ (Leibniz 1990, 392). Pozri tiež Leibniz (1990, 254 – 255).

²⁴ *Instrument* (pozn. prekl.).

²⁵ *Nouvelles ouvertures*.

danú stranu, hoci niet žiadnej istoty, jestvuje veda, ktorá panuje v neistote s cieľom odhaliť, na ktorej strane sa nachádza tá najväčšia zjavnosť. Je udivujúce, že je takmer neznáma a logici ešte nepreskúmali stupne pravdepodobnosti, ktoré sú v konjektúrach, či dôkazy, ktoré predsa len majú svoj odhad taký istý ako čísla, tento odhad nám môže a musí slúžiť nie na dosiahnutie istoty, čo je nemožné, ale na čo možno najrozumnejšie zaobchádzanie s faktmi alebo poznatkami, ktoré nám boli dané... Preto existuje veda o tých najneistejších predmetoch, umožňujúca demonštratívne poznanie stupňov zjavnosti a neistoty.“ (Leibniz 1903, 226 – 227).

A keďže naše skúsenostné poznanie sa môže zdokonaľovať, naučme sa preto vypracovať metódu o vede, ktorá by skúsenostné poznatky používala najlepším spôsobom. Leibniz zamietnutím možnosti, že by táto veda o neistotách mohla plodiť istotu, poukazuje rovnako na jej legitímny úžitok: „Čo možno najrozumnejšie zaobchádzanie s faktami alebo poznatkami, ktoré sú nám dané“ (Leibniz 1903, 227). Akej kognitívnej praxi to zodpovedá?

Vincent Sullerot²⁶ analyzoval funkciu logiky pravdepodobného ako epistemický nástroj kontingentných právd. Vychádza z lektúry kapitoly, ktorú Leibniz v *Nových esejach*²⁷ venoval pravdepodobnosti. Ukazuje, že voľba pravdepodobnosti ako pravdivého miesta priradenia pravdepodobného sa určite vysvetľuje svojou doslovnou definíciou (zhoda alebo podobnosť s pravdou) v takej miere, v akej Leibniz viackrát opakuje, že pravdepodobné sa musí „získať z povahy vecí“ (Leibniz 1990, 372). Táto povaha vecí sa odlišuje od názoru, no *celú pravdepodobnosť* nezavršuje. Citujem príslušnú kapitolu z *Nových esejí*:

„Pravdepodobné je však širšie – treba ho získať z povahy vecí; a názor osôb váženej autority je jednou z vecí, ktoré môžu prispieť k tomu, aby bol názor pravdepodobný, no celá pravdepodobnosť sa takto nezavrší“ (Leibniz 1990, 372 – 373).

Tento vzťah k povahe vecí možno objasniť návratom k súvislosti, ktorú Leibniz nastolil vo viacerých textoch z konca sedemdesiatych rokov, teda k súvislosti medzi pravdepodobnosťou a jednoduchosťou²⁸, predovšetkým v stati *De incerti aestimatione* z roku 1678, ktorá pravdepodobnosť definuje ako stupeň možnosti (*probabilitas est gradus possibilitatis*).

Ako teda vysvetliť tieto variácie v pravdepodobnosti hypotézy? Azda poukázaním na to, ako z nej Leibniz vytvára predmet *vedy, ktorá panuje v neistotách ako takých*.

Cieľ charakterizovať túto Leibnizovu vedu často vedie k rozpracovaniu experimentálneho protokolu, z ktorého možno prebrať tri základné prvky: *voľba hypotéz* môže viesť k tomu, že *za pravdivé*²⁹ budeme pokladať to, čo je najpravdepodobnejšie, teda pre po-

²⁶ Pozri Sullerot (2006, 99 – 112).

²⁷ Leibniz (1990, § 4.15.4.).

²⁸ *Probabilité et facilité* (pozn. prekl.).

²⁹ Pozri *List Conringovi*, 19. marec 1678. Leibniz (1978a, 195 – 196). „Illud tamen fatendum est, hypothesin tanto fieri probabiliorem quanto intellectui simplicior, virtute autem ac potestate amplior est, id est quo plura phaenomena et quo paucioribus assumtis solvi possunt. Et contingere potest ut hypothesis aliqua haberi possit pro physice certa, quando scilicet omnibus omnino phaenomenis occurrentibus

chopenie najjednoduchšie a také, ktoré umožňuje vysvetliť najväčšie množstvo fenoménov. Preto ju z dôvodu posúdenia explikačnej sily a dosahu odporúča porovnať s ostatnými hypotézami. Takýto explikačný dosah je v bezprostrednej korelácii so svojím stupňom istoty: hypotéza, ktorá sa zhoduje so všetkými existujúcimi javmi a v budúcnosti môže predpovedať ďalšie, je fyzicky istá (*pro physice certa*), istá podľa fyziky. Leibniz speje k záveru, že ju možno použiť v praxi (*in praxi*) namiesto pravdy (*pro veritate*). Druhý prvok: *voľba experimentov*. Musí byť vedená faktom, že takéto experimenty budú čo najschopnejšie na to, aby nám umožnili uchopiť konštrukciu neviditeľných častí.³⁰ Hneď ako nám tieto veci budú známe, budeme môcť vysvetliť, prečo sú všetky ostatné experimenty v rade, v ktorom sa ukazujú, tou najsprávnejšou cestou na uchopenie častí toho, čo bolo odhalené. Skúsenosť má kognitívne explicitné poslanie, ktoré sprevádza voľbu experimentov.

Napokon tretí prvok: to, čo by sme dnes mohli nazvať *falzifikovateľnosť výrokov*. Rozvíja myšlienku, podľa ktorej môžeme niektoré súdy pokladať za pravdepodobnostné, až kým jedného dňa nebudú dokázané opačné súdy. V takomto rámci spája stupne pravdepodobnosti súdu s faktom, že tento súd možno pokladať za morálne istý.³¹

Záver. Leibniz vytvára z logiky pravdepodobného skutočnú *vedu* o neistotách, pričom načrtáva obrysy nového epistemologického priestoru, ktorý naplno zabezpečuje evolučný status svojich súdov (najjednoduchšia hypotéza sa môže nahradiť inou, ktorá by mala vyššiu explikačnú a predikčnú silu; na získanie prístupu k vnútornej povahe telies možno výber toho najúčinnejšieho pokusu revidovať a súd možno pokladať za pravdepodobný až dovtedy, kým sa nedokáže nejaký opačný súd). Vkladom morálnej istoty je aj napriek všetkému vytvorenie takých podmienok, ktoré umožnia vypracovať vedu o takýchto fluktuáciách:³² vedu o tom, čo sa mení. Usudzovanie o skúsenostných poznatkoch môže zaručiť morálnu istotu práve preto, lebo v prírode existuje určitý poriadok. Má svoj vlastný okruh a tým, že si presne nenárokuje na pravdu, vytvára epistemické teritórium, ktoré nepodlieha metafyzickej istote.

satisfacit, quemadmodum clavis in cryptographicis. Maxima autem (post veritatem) laus est hypotheseos, si ejus ope institui possint praedictiones, etiam de phaenomenis seu experimentis nondum tentatis; tunc enim in praxi hypothesis ejusmodi pro veritate adhiberi potest.“

³⁰ *Ad Scientiam generalem* (Leibniz 1999, 549). „Sed aliter longe procedendum erit, si velimus uti historia rei adinvestigandam ejus intimam naturam; ita enim nonnulla experimenta seligemus quae maxime erunt apta ad partium invisibilium deprehendendam constructionem; eaque deprehensa inde caeterorum experimentorum eo ordine rationem reddemus, quo commodissime ex inventis partibus rei.“

³¹ Pozri *Praecognita ad Encyclopaediam sive scientiam universalem* (1678/1679), Leibniz (1999, 135).

³² V takomto rámci by sme zároveň mohli rozvinúť úvahu o pojme pravdepodobnosti, ako sa rozpracúva pri úvahách o hazardných hrách, štatistikách trvania ľudského života atď., to však už na tomto mieste nie je mojou perspektívou. Pozri Parmentier (1995); Rohrbasseret (2001).

Literatúra

- DESCARTES, R. (1904): Les Principes de la Philosophie. In: Adam, Ch. – Tannery, P. (eds.): *Œuvres de Descartes IX. Méditations et Principes*. Paris: Léopold Cerf.
- DESCARTES, R. (1963): Règles pour la direction de l'esprit. In: Alquié, F. (ed.): *Œuvres philosophiques*. Tome 1, Paris: Garnier.
- DESCARTES, R. (1970): Pravidlá na vedenie rozumu. In: *Antológia z diel filozofov. Novoveká racionalistická filozofia*. Zost. E. Várossová. Bratislava: Nakladateľstvo Epoque.
- DESCARTES, R. (1986): *Princípy filozofie*. Prel. J. Špaňár. Bratislava: Nakladateľstvo Pravda.
- DUCHESNEAU, F. (1993). *Leibniz et la méthode de la science*. Paris: Vrin.
- DUCHESNEAU, F – GRIARD, J. (2006): *Leibniz selon les Nouveaux essais sur l'entendement humain*. Paris: Vrin.
- FICHANT, M. (1993): Pensées sur l'instauration d'une physique nouvelle. In: *Philosophie* 39.
- LEIBNIZ, G. W. (1903): *Opuscules et fragments inédits*. Couturat, L. (ed). Paris: Félix Alcan.
- LEIBNIZ, G. W. (1956): *O reforme vied*. Prel. J. Šebestík. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.
- LEIBNIZ, G. W. (1978): *Die Philosophische Schriften*. Band 1. Gerhardt, C. I. (ed.). Hildesheim; New York: Georg Olms Verlag.
- LEIBNIZ, G. W. (1978b): *Die Philosophische Schriften*. Band 4. Gerhardt, C. I. (ed.). Hildesheim; New York: Georg Olms Verlag.
- LEIBNIZ, G. W. (1983): *Sämtliche Schriften und Briefe*. Reihe IV/Band 1. Berlin: Akademie Verlag.
- LEIBNIZ, G. W. (1990): *Sämtliche Schriften und Briefe*. Reihe VI/Band 6. Berlin: Akademie Verlag.
- LEIBNIZ, G. W. (1999): *Sämtliche Schriften und Briefe*. Reihe VI/Band 4. Münster: Akademie Verlag.
- LEIBNIZ, G. W. (2009): *Sämtliche Schriften und Briefe*. Reihe II/Band 2. Berlin: Akademie Verlag.
- PARMENTIER, M. (1995): *L'estime des apparences*. Paris: Vrin.
- PELLETIER, A. (2013): Logica est Scientia generalis. Leibniz et l'unité de la logique. In: *Archives de la philosophie* 2013/2, 76.
- ROHRBASSERET, J.-M. (2001): *Leibniz et les raisonnements sur la vie humaine*. Paris: Ined.
- SHEA, W. (1995): En guise de réponse à mes amis. *Philosophiques*, 22, (2).
- SULLEROT, V. (2006): La naturalisation du probable: une réforme conceptuelle dans les *Nouveaux Essais*. In: Duchesneau, F. – Griard, J. (2006).

Z francúzskeho originálu *La certitude morale dans la philosophie naturelle de Leibniz* preložil Martin Škára.

Anne-Lise Rey
Université de Lille
CNU: Section 72 – Epistemologie,
Histoire des Sciences et des Techniques
42 rue Paul Duez
590 00, Lille
République française
e-mail: anne-lise.rey@univ-lille.fr